

Araştırma Makalesi / Research Article

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ (STA) TÜRKİYE İLE AB ÜYESİ
OLMAYAN BALKAN ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARETE YANSIMASI**

Mustafa KAVACIK¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri ile imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarının dış ticaret yapısına etkileri 1996-2019 yılları itibariyle incelenip yorumlanmıştır. İhracat açısından, serbest ticaret anlaşması sonrasında Makedonya ile 19 yılda %279,39; Bosna-Hersek ile 16 yılda %617,05; Arnavutluk ile 11 yılda %59,37; Karadağ ile 9 yılda %383,87 ve Sırbistan ile 9 yılda %211,68 oranında toplam ihracatın yükseldiği görülmektedir. İthalat açısından, anlaşma sonrasında Makedonya'dan 19 yılda %927,56; Bosna-Hersek'ten 16 yılda %2220,70; Karadağ'dan 9 yılda %107,79 ve Sırbistan'dan 9 yılda %299,48 oranında toplam ithalatın yükseldiği görülmektedir. Bulgular içerisinde sadece Arnavutluk'tan 11 yılda yapılan ithalat %39,30 oranında düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca 1996-2019 yılları itibariyle, yani toplam 24 yıl baz alınarak çalışmanın kapsamındaki beş ülkeye yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatından iki kata yakın ve bu beş ülkeden yapılan ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatından üç kata yakın artış göstermiştir. Dolayısıyla bu süre içerisinde ilgili ülkelere yapılan ithalatın ilgili ülkelere yapılan ihracattan daha yüksek oranda arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşması, Dış Ticaret, Türkiye, AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri
JEL Kodları: F15, O19

**REFLECTION ON FOREIGN TRADE BETWEEN TURKEY AND NON-EU BALKAN
COUNTRIES OF FREE TRADE AGREEMENT**

Abstract

In this study, the effects of foreign trade structure that Turkey signed Free Trade Agreement (FTA) with non-EU Balkan countries have been examined and interpreted as the years 1996-2019. In terms of export, after the free trade agreement it is seen that total export increased by 279.39% in 19 years with Macedonia, 617.05% in 16 years with Bosnia and Herzegovina; 59.37% in 11 years with Albania; 383.87% in 9 years with Montenegro and 211.68% in 9 years with Serbia. In terms of import, after the free trade agreement it is seen that total import increased by 927,56% in 19 years with Macedonia, 2220,70% in 16 years with Bosnia and Herzegovina; 107,79% in 9 years with Montenegro and 299,48% in 9 years with Serbia. Among the findings, it is standing out that only the imports from Albania in 11 years decreased by 39.30%. Furthermore, as of 1996-2019, for a total of 24 years, exports to the five countries within the scope of this study increased nearly two-fold compared to the total export of Turkey and imports from this five countries increased almost three-fold compared to the Turkey's total import. Therefore, it was concluded that the imports from the relevant countries increased at a higher rate than the exports made to the relevant countries during this period.

Keywords: Free Trade Agreement, Foreign Trade, Turkey, Non-EU Balkan Countries
JEL Codes: F15, O19

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, mustafa.kavacik@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3782-8154

Başvuru Tarihi (Received): 07.12.2020 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.04.2021

Giriş

Dünya refahının tüm ülkeler birlikteliğinde sağlanacağını düşünen bazı ülkeler (23 ülke), 1947 yılında uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (GATT) imzalamıştır. Bu anlaşma ile ticaretin serbestleşmesinin önündeki gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve diğer engellerin kaldırılması amaçlanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulduğu 1990'lı yıllardan beri dünyada ticaret anlaşmalarında muazzam derecede artış görülmüştür. GATT kapsamında yapılan Uruguay Round'u sonrasında ülkeler ticaretin serbestleşmesi için genellikle bölgesel ticaret anlaşmalarını tercih etmişlerdir.

Ülkeler, ticaret pazarında entegrasyon yapmak istemektedirler, çünkü pazar entegrasyonunun sürdürülebilir ekonomik büyüme beklentilerini artırdığına dair bir inanç hakimdir. Pazar entegrasyonunun, ülkeler birbirleriyle ticaret yaptıkça artan rekabeti ve uzmanlaşmayı teşvik etmesi beklenir. Serbest ticaret anlaşmalarının, öncelikle gümrük tarifeleri ve ticaretteki dış engellerle ilişkili maliyetleri düşürerek veya ortadan kaldırarak verimli bir piyasa entegrasyonu döngüsü başlatması beklenmektedir. Daha sonra, bu maliyetler ortadan kalktıkça, uluslararası ticaret için artan fırsatlar rekabeti artırmakta, kapsam ve ölçek ekonomilerini genişletmektedir. Pazar kaynaklı bu değişikliklerin, ticaret maliyetleri üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturması beklenir. Bu tür maliyetler; ulaşım, sigorta, evrak işleri, dil sorunlarıyla başa çıkma veya döviz kuru oynaklığından kaçınmakla ilgili maliyetlerdir. Pazar kaynaklı değişikliklerin, mal fiyatlarındaki sınır ötesi farklılıklar arasındaki farkı azaltması da beklenir. Bu değişikliklerin her ikisi de daha hızlı ekonomik büyüme ve hatta daha güçlü pazar entegrasyonu için zemin hazırlayarak pazar entegrasyon sürecini ilerletmektedir (Lim and Breuer, 2019).

Ticari işbirliği yapan ülkeler, üye ülke üreticilerine daha geniş pazar fırsatları sunmakta ve kaynakları daha etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Serbest Ticaret Anlaşması ile ülkenin iç pazarında korumacılık azalırken, diğer üye ülke pazar fırsatlarından yararlanma imkanı doğmaktadır. Azalan ticaret engelleri rekabeti arttırmakta ve ekonomiye bir ivme sağlamaktadır (Koçtürk ve Kocaefe, 2014).

90'lı yıllardan sonra sayıları ve ticaret hacimleri artış gösteren bölgesel ticaret anlaşmalarının bazı karakteristik özelliklere sahip olduğu ifade edilmektedir (Gürlele ve Alkin, 2010).

1. Bölgesel ticaret anlaşmaları yapan ülkelerin çoğunun önceliği ve çıkarları çok taraflı ticaret anlaşmalarından (DTÖ Doha Turu) bölgesel ticaret anlaşmalarına kaymaktadır.
2. Bölgesel ticaret anlaşmalarının kapsamı giderek genişlemekte ve sadece mallara ilişkin olmamaktadır.
3. Gelişmiş ve gelişen ülkeler ile gelişen ülkelerin kendi aralarındaki yeni anlaşmaların sayısı gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki yeni anlaşmaların sayısını aşmaktadır. Bölgesel ticaret anlaşmalarına artan sayıda gelişen ülke taraf olmaktadır.
4. Bölgesel ticaret anlaşmaları giderek bölgeler arası (intraregional) niteliğe kavuşmaktadır.

Bölgesel ticaret anlaşmaları, iki ya da daha çok ülkenin birbirlerine karşı tarife imtiyazlarında bulunduğu tüm anlaşmalar olarak ifade edilmektedir. Bölgesel ifadesi coğrafi bir özellik olarak kullanılmamaktadır. Bu nedenle, bazı çalışmalarda Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) kavramına yer verilmektedir. Serbest Ticaret Anlaşması, ülkelerin birbirlerine karşı tarifelerini kaldırıp, üçüncü ülkelere serbest tarife uygulamalarını ifade ederken, Gümrük Birliği üçüncü ülkelere ortak bir tarife uygulandığında ortaya çıkmaktadır. Tüm iktisadi birleşme aşamaları için bölgesel ticaret anlaşmaları ifadesi kullanılmaktadır (Hekim Yılmaz, D., 2020).

Serbest ticaret anlaşmalarının tercih edilmesinin dört sebebi olduğundan bahsedilmektedir. *Birincisi*, serbest ticaret anlaşmaları DTÖ kapsamındaki ticaret serbestleştirmesinden daha az zaman gerektirdiğinden, STA daha hızlıdır. GATT kapsamında düzenlenen çok taraflı ticaret müzakerelerinin son turu olan Uruguay turunun başlangıçta dört yıl içinde tamamlanması

planlanmıştı, ancak aslında öngörülenin neredeyse iki katı olan yaklaşık sekiz yıl sürdü. Görüşmelerin bu kadar uzamasının bir nedeni, müzakere edilecek çok sayıda madde vardı, ancak buna ek olarak, katılan ulusların sayısındaki artışın da büyük bir etkisi oldu. *İkinci sebep*, DTÖ altında ticari liberalleşmeyi küreselleşmenin zararlı etkisi olarak gören anti-küresel protestocuların artan gücü sorunudur. 1999'da Seattle'da yapılan ve yeni bir müzakere turunun başlatılması için bir anlaşma formüle etmek amacıyla toplanan DTÖ Bakanlar Konferansı; çevre grupları, sendikalar, sivil toplum örgütleri ve diğer protestocular nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu koşullar altında, DTÖ altındaki çok taraflı ticaret müzakerelerinin çok zor olduğu kanıtlanırken, ticareti serbestleştirmeye istekli ülkeler, bu hedefe ulaşmak için alternatif bir yol olarak STA'lara dönmektedirler. Ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarını tercih etmelerinin *üçüncü* sebebi olarak serbest ticaret anlaşmalarının daha az katılımcı içermesi nedeniyle üyelik boyutuyla ilgilidir. DTÖ'de henüz tartışılmayan yeni konular için kurallar oluşturmak da bir STA altında çok daha kolaydır. *Dördüncüsü*, ülkelerin bölgesel ticaret anlaşmalarına katılmak istemelerinin bir başka nedeni, uluslararası arenadaki siyasi ve ekonomik etkilerini güçlendirme arzusudur. Bu sebep özellikle küçük ülkeler için önemlidir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da bölgesel entegrasyonun ardındaki motivasyonlardan biri, Avrupa ülkelerinin ABD'ye karşı ekonomik etkilerini güçlendirmeleri ve Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Komünist bloğuna karşı siyasi ve askeri güçlerini güçlendirmeleriydi. Başlangıçta bir siyasi ve güvenlik forumu olarak oluşturulan ASEAN, bir yandan Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra öneminin azalması ve öte yandan Çin ekonomisinin hızlı büyümesi karşısında yaklaşan kriz duygusu nedeniyle 1992 yılında bir STA kurdu. Çin'in büyük bir pazarda satış beklentisi ve ucuz işgücü kaynağı tarafından çekilen şirketler tarafından büyük ölçekte doğrudan yabancı yatırımı (DYY) çekmesiyle, ASEAN üyeleri, DYY'nin kendi ekonomik büyümeleri için çok önemli olduğunu fark etti. Bu nedenle ASEAN, DYY'yi kendi ülkelerine çekmek için geniş bir pazar ve özgür ve rekabetçi bir ortam yaratacak bir serbest ticaret anlaşması kurmayı seçti. 1998'de, DYY'yi çekmek için bölge içi doğrudan yatırımı serbestleştirmek amacıyla bir ASEAN Yatırım Alanı (AIA) oluşturmak için de anlaşmaya varıldı (Urata, 2002).

Bu çalışmada Türkiye ile AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri arasındaki serbest ticaret anlaşmalarının dış ticaret yapısına etkileri 1996-2019 yılları itibariyle incelenmiştir. İhracat-ithalat rakamları, ihracat ve ithalat rakamlarının artış hızı, bu ülkelerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payları, ihracat ve ithalat rakamlarındaki toplam artış ve bu ülkelerle olan dış ticaret dengesi gibi bilgiler üzerinden yorumlamalar ve öneriler yapılmıştır.

1. Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

Serbest ticaret anlaşması, iki ülke veya ülke grubu arasında bazı malların veya hizmetlerin ticaretinde uygulanan gümrük tarifelerini, kotaları ve tercihli uygulamaları ortadan kaldırmak için yapılan bir ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşmalar, genelde iki ülke veya ülke grubunun birbirlerinin piyasalarına girmede kolaylık sağlamak için gümrüklerde ihracat ve ithalata yönelik uygulanan vergiler, standartlar ve prosedürler gibi ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltması veya kaldırması şeklinde yapılmaktadır. STA'lar; mal veya hizmet ticaretinin yanında fikri mülkiyet hakları, yatırımlar, devlet ihaleleri ve rekabet politikaları gibi alanları da içerebilen anlaşmalardır. Ülkeler ticaret hacmini artırmak amacıyla serbest ticaret anlaşmaları ile ticaret ve yatırımların önündeki engeller kaldırmaktadırlar (Kalaycı, 2017).

Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, 2020 yılında yürürlükte olan 268 Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır (<https://rtais.wto.org>). Bugüne kadar, ülkemiz 36 STA imzalanmış olup bunlardan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle akdedilmiş olan 11 STA, bu ülkelerin AB üyelikleri nedeniyle feshedilmiştir. Halihazırda 22 STA (EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela ve Birleşik Krallık) hâlihazırda

yürürlüktedir. Müzakeresi tamamlanıp yürürlüğe girmeyi bekleyen ve müzakeresi devam eden anlaşmalar da bulunmaktadır. Venezuela, Gana, Lübnan, Sudan ve Katar ile müzakereler sonuçlanmıştır, ancak iç onay sürecinden dolayı henüz yürürlüğe girmemiştir. Ukrayna, Japonya, Tayland, Endonezya, Somali, Peru, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Pakistan, Kamerun, Çad, Körfez İşbirliği Konseyi, MERCOSUR, Cibuti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile müzakere süreci devam etmektedir (<https://ticaret.gov.tr>).

Tablo 1’de Türkiye ile AB üyesi olmayan Balkan Ülkelerine ait serbest ticaret anlaşmalarının imza ve yürürlük tarihi, ihracat ve ithalat malları üzerine bilgilere yer verilmektedir.

Tablo 1: Türkiye ile AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerine Ait Bilgiler (STA, İhracat-İthalat Malları)

	İmza Tarihi	Yürürlük Tarihi	İhracat Mallarımız	İthalat Mallarımız
Makedonya	07.09.1999	01.09.2000	Nükleer Reaktörler, Makine ve Cihazlar, Plastik ve Plastikten Mamul Eşya, Elektrikli Makine ve Cihazlar, Pamuk, Demir veya Çelikten Eşya	Demir-Çelik, Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları, Pamuk, Seramik Mamulleri, Sentetik ve Suni Devamsız Lifler, Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarları
Bosna-Hersek	03.07.2002	01.07.2003	Kara taşıtları, sebze-meyve, balıklar, hububat, hurda metal	Bitkisel yağlar, et ve mamulleri, çeşitli mamul eşya, tekstil elyafı
Arnavutluk	22.12.2006	01.05.2008	Hava Taşıtları, Uzay Taşıtları ve Bunların Aksam ve Parçaları, Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar ve Aletler, Nükleer Reaktörler, Bunların Aksam ve Parçaları, Elektrikli Makina ve Cihazlar, Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarı, Ağaç ve Ahşap Eşya, Odun Kömürü, Demir ve Çelik, Plastikler ve Mamulleri	Alüminyum ve Alüminyum eşya, Elektrikli Makina ve Cihazlar, Ayakkabılar, Getrler, Tozluklar ve Benzeri Eşya, Bunların Aksamı, Yağlı tohum ve meyvalar, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi, Plastikler ve Mamulleri, Demir ve Çelik, Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar ve Aletler, Nükleer Reaktörler, Bunların Aksam ve Parçaları, Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarı
Karadağ	26.11.2008	01.03.2010	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, ağaç ve diğer odunsu maddelerden yonga levha, ağaç ve diğer odunsu maddelerden lif levhalar, gümüş ve incili eşya, binek otomobiller, turuncgiller	Gemiler, demir veya çelikten hurda, demir dışı metal mamulleri, işlenmemiş alüminyum, demir-çelik çubuklar
Sırbistan	1.6.2009	01.09.2010	Tekstil elyafı; kara taşıtları, giyim eşyası ve aksesuarları; elektrikli makina ve cihazlar	Demir dışı metal ve mamuller, kauçuk ve mamulleri, demir-çelik, etler ve et mamulleri

Kaynak: TÜİK, Ticaret Bakanlığı (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye ile AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının imza tarihi, yürürlüğe giriş tarihi, bu ülkelere ihraç ve bu ülkelere ithal ettiğimiz mallar tabloda

gösterilmektedir. Makedonya ile 1999'da imzalanmış, 2000'de yürürlüğe girmiş; Bosna-Hersek ile 2002'de imzalanmış, 2003'te yürürlüğe girmiş; Arnavutluk ile 2006'da imzalanmış, 2008'de yürürlüğe girmiş; Karadağ ile 2008'de imzalanmış, 2010'da yürürlüğe girmiş ve Sırbistan ile 2009'da imzalanmış, 2010'da yürürlüğe girmiştir. Anlaşmalar genellikle imzalandıktan bir veya iki yıl sonra yürürlüğe girmiştir.

Genel anlamda, Türkiye'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları (Pinar vd., 2013);

- İkili ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- Tarife indirimlerinin yol açabileceği olumsuzluklara karşı alınabilecek tedbirler ve uygulama esasları (bildirim, istişare ve tavizin askıya alınması dahil ticaret politikası savunma araçlarının uygulanması),
- Anlaşmanın doğru ve etkin uygulanmasından sorumlu ortaklık organlarının teşkili (Ortak Komite, Ortaklı Komitesi, Ortaklık Konseyi)
- Ortak menşe kuralları ve gümrük idareleri arasında iş birliği

gibi düzenlemelerden oluşmaktadır.

Eren (2013) çalışmasında Türkiye'nin yapmış olduğu STA'ların dış ticaretine etkilerini 2000-2011 yılları itibariyle incelemiş, ayrıca AB'nin yapmış STA'ların Türkiye'ye yansıyan olumsuz yanlarını ele almıştır. 2000-2011 döneminde Türkiye toplam ithalatının %441, STA ülkelerinden ithalatın %418 oranında arttığı ve Türkiye toplam ihracatın %486, STA ülkelere ihracatın %593 oranında arttığı bulunmuştur.

Doğan ve Uzun (2014) Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye dış ticaretine olan etkilerini ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmada, 2000-2012 dönemleri arasında EFTA dışında STA yapılmış olan ülkelere yapılan ihracatın ve bu ülkelere yapılan ithalatın artış oranlarının toplam ihracat ve ithalat artış oranlarına yakın bir seyir gösterdiğini tespit etmiştir.

Koçtürk ve Kocaefe (2014) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin ihracat-ithalat yapısına etkilerini anlaşma öncesi-sonrası iki dönem olacak şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. 1996-2001 ve 2002-2012 şeklinde iki dönem şeklinde inceleme yapılmıştır. STA imzalanan ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1996'dan 2001'e gelindiğinde %1,45'ten %3,87'e yükseldiği ve STA kapsamında yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 2002'den 2012'ye gelindiğinde %3,80'den %9,59'a çıktığı tespit edilmiştir.

Türkcan ve Pişkin (2014) Gümrük Birliği'nin ve Serbest Ticarete Anlaşmalarının yaygın ve yoğun ticaret üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla Türkiye'nin 1996-2011 döneminde 172 ülkeye yönelik altı fasılda ihracatı ihracat paylarını ayrıştırma yöntemiyle yaygın ve yoğun ticaret şeklinde ayrıştırmış, Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının her iki açıdan ticarete olan etkisini Çekim Modeli yardımıyla bulmuştur. Yoğun ticaret ülkenin ticari ilişki içinde olduğu ülkelere yüksek miktar veya fiyatta ihracat yapmasıyla ihracatının artmasını, yaygın ticaret ise ülkenin ticari ilişki içinde olduğu ülkelere yeni ürünler ihraç etmesi veya yeni ülkelerle ticaret ilişkisine girmesiyle ihracatının artmasını ifade etmektedir. Model sonucuna göre, Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının her iki ticaret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu ve Gümrük Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına göre daha fazla etki gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Anlaşmalarının yoğun ticareti arttırdığı ancak yaygın ticareti azalttığı da elde edilmiştir.

Altundal ve Somuncu (2016) imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının 1980-2013 yılları itibariyle Türkiye'nin dış ticaret verileri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu süreçte Türkiye'nin dış ticaret hacminin %3429 arttığı, ihracatın ithalata oranının ortalama %63,32 seviyesinde gerçekleştiğini, Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltmak için Serbest Ticaret Anlaşmalarının sayısını artırması ve

DTÖ'nün temel ilkelerinden olan "En Çok Kayrılan Ülke Kuralı" istisnasından daha fazla yararlanması gerektiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Bozkurt (2017) çalışmasında Türkiye'nin AB ile yapmış Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde uymak zorunda olduğu ortak ticaret politikası gereği Ürdün ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmasının ikili ticarete etkilerini STA öncesi ve sonrası oluşan veriler ışığında değerlendirmiştir. Buna göre 2011'de yürürlüğe giren STA ile birlikte Türkiye'nin Ürdün ihracatındaki payının %3'ten %4,6'ya yükseldiği, 2015 yılına kadar toplam ihracatın %65 oranında arttığı, Ürdün'ün Türkiye ithalat payında da artış olduğu ve bunun tercihli ticaretin ticaret yaratma etkisinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

İncenacar ve Koç Konu (2018) Serbest Ticaret Anlaşmalarının önemini ve Türk dış ticaretine olan etkilerini ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmada, 1990-1996, 1997-2001, 2002-2012 ve 2012-2017 yılları şeklinde dört dönemde incelemiştir. 1999 ve 2009 yılları dışında diğer yıllarda STA yapılan ülkelerle olan ticaretin sürekli arttığı, Türkiye'nin STA ülkeleri içerisinde en fazla ihracatı EFTA'ya, en fazla ithalatı da Güney Kore'den yaptığı ve STA ülkeleri ile yapılan ticaretteki artış hızının toplam ticaret hacmindeki artıştan daha fazla olduğu gibi bulgular elde edilmiştir.

Ateş ve Seymen (2019) yaptıkları çalışmada, 1980-2017 dönemi için iki yanlı dış ticaret verileri, ihracat ve ithalat büyüme hızları, bilateral yoğunlaşma endeksi, sektörel-bilatarel ticaret yoğunlaşma endeksi (SBT) ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (RCA) yoluyla analiz edilerek Türkiye'nin imzaladığı STA'ların taraf ülkelerle olan ticareti üzerine etkileri ortaya koymaya çalışmıştır. Türkiye'nin STA sürecine girdiği ülkeleri belirleme kriterinin AB ile olan Gümrük Birliği kapsamında AB'nin dış ticaret politikasına uyma zorunluluğu olduğunu ortaya koymuştur. Yürürlükte olan STA'lar açısından Morityus dışında STA yapılan diğer ülkelere ihracatın; Arnavutluk, Gürcistan, Morityus ve Şili dışında STA yapılan diğer ülkelere ithalatın arttığı bulunmuştur. EFTA ülkeleri, Şili, Güney Kore ve Malezya dışında STA yapılan diğer ülkelere karşı dış ticaret dengesinin Türkiye lehine olduğu görülmüştür. Makedonya, Arnavutluk, Morityus ve Malezya dışında STA yapılan diğer ülkelerin ihracattaki payı; Suriye, Arnavutluk, Gürcistan, Şili ve Morityus dışında STA yapılan diğer ülkelerin ithalattaki payı artmıştır. Bilateral yoğunlaşma oranlarına göre; ihracat açısından Şili, Morityus ve Güney Kore dışında STA yapılan diğer ülkelerde yoğunlaşma olduğu, ithalat açısından EFTA ülkeleri, İsrail, Makedonya, Bosna Hersek, Fas, Mısır, Gürcistan, Sırbistan, Güney Kore ve Malezya'da yoğunlaşma olduğu görülmüştür. Sektörel analize göre ise, Türkiye'nin STA ülkelerine yaptığı ihracatta gıda, kimya, plastik, demir-çelik ve giyim sektörlerinde, ithalatta özellikle gübre olmak üzere kimya sanayi, elektrikli aletler, mobilya, giyim ve bazı tarım ürünlerinde ağırlıklı olmak üzere yoğunlaştığı bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin sektörel bazda karşılaştırmalı üstünlüğü sahip olduğu ürünler meyve-sebzeler, giyim, çeşitli maddelerden yapılan eşyalar, motorlu taşıtlar, mobilya vb. olduğu görülmüştür.

2. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışma, Türkiye'nin AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri ile imzaladığı ve yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) bu ülkelerle olan dış ticaret yapısına olan etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. 1996-2019 yıllarını kapsayan veriler TÜİK'den alınıp incelenmiştir. AB üyesi olmayan ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşması yapan ülkeler Makedonya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan ve Kosova'dır. Kosova ile STA 2019 yılında yapıldığından ve bundan dolayı dış ticaret yapısına etkilerinin incelenme imkânı olmadığından çalışmaya dahil edilmemiştir. Serbest ticaret anlaşması öncesi ve sonrasında dış ticaret verilerinin nasıl gerçekleştiğine, bu durumun Türkiye'nin lehine sonuçlar ortaya koyup koymadığına yönelik yorumlamalarda bulunulmuştur.

Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri ile ilgili literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genelde ya tüm STA'ların etkilerini ya da AB'nin yapmış olduğu STA'ların Türkiye üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ancak AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri ile ilgili bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin Türkiye'ye coğrafik olarak yakın olması da Türkiye'nin dış ticareti açısından önemlilik arz etmektedir. Coğrafi yakınlık dış ticareti etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

3. Bulgular

Bu bölümde, Türkiye ile STA anlaşması yaptığı AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri arasındaki ihracat-ithalat rakamları, ihracat ve ithalat rakamlarının artış hızı, bu ülkelerin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payları, ihracat ve ithalat rakamlarındaki toplam artış ve bu ülkelerle olan dış ticaret dengesi gibi bilgiler tablolar halinde hazırlanarak incelenip yorumlanmıştır.

Tablo 2: *AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerine İhracat Rakamları/Bin \$ (1996-2019)*

Yıllar	Makedonya	Bosna-Hersek	Arnavutluk	Karadağ	Sırbistan
1996	74.251	22.473	53.879	0	22.938
1997	77.392	31.871	41.102	0	42.838
1998	68.190	38.077	44.812	0	52.600
1999	93.670	39.892	65.667	0	60.656
2000	107.765	26.871	61.305	0	98.683
2001	89.816	27.586	73.205	0	81.362
2002	101.316	43.264	79.761	0	122.051
2003	122.715	63.227	114.426	0	184.676
2004	149.330	99.938	161.028	0	211.944
2005	162.476	128.217	191.140	0	257.879
2006	172.756	150.862	214.241	7.752	278.784
2007	271.744	445.173	294.508	19.861	475.096
2008	296.172	572.349	305.737	48.494	458.103
2009	283.464	226.567	273.110	26.483	306.469
2010	262.621	224.299	241.066	27.179	306.115
2011	298.861	268.942	270.630	26.966	354.670
2012	274.497	251.523	255.950	29.131	380.869
2013	302.840	278.861	321.519	33.012	451.765
2014	355.262	325.564	327.919	36.005	515.450
2015	337.692	295.963	293.693	39.767	517.272
2016	395.939	317.568	312.371	52.809	619.237
2017	380.461	356.268	403.496	61.326	760.886
2018	413.182	430.827	429.961	80.363	915.601
2019	408.845	453.369	487.239	131.512	954.108

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye'nin AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerine yaptığı ihracat rakamları 1996-2019 yılları itibariyle Tablo 2'de verilmiştir. 24 yıllık dönem incelendiğinde, Türkiye'nin AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerine yaptığı ihracat rakamlarının yıllara göre artış ve azalış gösterdiği, toplamında artış gösterdiği görülmektedir. 2019 yılına gelindiğinde, 1996 yılına göre Makedonya'ya ihracat %450,62; Bosna-Hersek'e ihracat %1917,41; Arnavutluk'a ihracat

Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Türkiye ile AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkeleri Arasındaki Dış Ticarete Yansıması

%804,32; Karadağ'a ihracat (2006 yılından beri) %1596,40 ve Sırbistan'a ihracat %4059,58 oranında artış göstermiştir.

Tablo 3: AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerine İhracatın Toplam İhracat İçerisindeki Payı

	Toplam İhracat/Bin \$	AB Üyesi Olmayan STA İmzalanın Balkan Ülkelerine Toplam İhracatı/Bin \$	AB Üyesi Olmayan STA İmzalanın Balkan Ülkelerinin Toplam İhracattaki Payı
1996	23.224.465	173.540	%0,75
1997	26.261.072	193.204	%0,74
1998	26.973.952	203.680	%0,76
1999	26.587.225	259.885	%0,98
2000	27.774.906	294.624	%1,06
2001	31.334.216	271.969	%0,87
2002	36.059.089	346.392	%0,96
2003	47.252.836	485.045	%1,03
2004	63.167.153	622.241	%0,99
2005	73.476.408	739.712	%1,01
2006	85.534.676	824.396	%0,96
2007	107.271.750	1.506.382	%1,40
2008	132.027.196	1.680.854	%1,27
2009	102.142.613	1.116.093	%1,09
2010	113.883.219	1.061.281	%0,93
2011	134.906.869	1.220.070	%0,90
2012	152.461.737	1.191.971	%0,78
2013	161.480.915	1.387.997	%0,86
2014	166.504.862	1.560.201	%0,94
2015	150.982.114	1.484.386	%0,98
2016	149.246.999	1.697.923	%1,14
2017	164.494.619	1.962.437	%1,19
2018	177.168.756	2.269.934	%1,28
2019	180.835.910	2.435.074	%1,35

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye'nin toplam ihracatında AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerine yaptığı ihracatın payı 1996-2019 yılları itibariyle Tablo 3'te verilmiştir. 24 yıllık dönem içerisinde bu ülkelerin Türkiye'nin toplam ihracatındaki paylarının %0,74 ile %1,40 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu beş ülkeye yapılan toplam ihracatın 24 yılda %1303,17 oranında arttığı görülmektedir. Bu süre içerisinde Türkiye'nin toplam ihracatı %678,64 oranında yükselmiştir ve bu beş ülkeye yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatından iki kata yakın artış gösterdiği dikkati çekmektedir.

Tablo 4: Türkiye'nin AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerine İhracat Rakamlarının Artış Hızı

Yıllar	Makedonya	Bosna-Hersek	Arnavutluk	Karadağ	Sırbistan
1996	-	-	-	-	-
1997	4,23%	41,82%	-23,71%	0	%86,76
1998	-11,89%	19,47%	9,02%	0	%22,79
1999	37,37%	4,77%	46,54%	0	%15,31
2000	15,05%	-32,64%	-6,64%	0	%62,69
2001	-16,66%	2,66%	19,41%	0	%-17,55
2002	12,80%	56,83%	8,96%	0	%50,01
2003	21,12%	46,14%	43,46%	0	%51,31
2004	21,69%	58,06%	40,73%	0	%14,77
2005	8,80%	28,30%	18,70%	0	%21,67
2006	6,33%	17,66%	12,09%	0	%8,11
2007	57,30%	195,09%	37,47%	156,19%	%70,42
2008	8,99%	28,57%	3,81%	144,17%	%-3,58
2009	-4,29%	-60,41%	-10,67%	-45,39%	%-33,10
2010	-7,35%	-1,00%	-11,73%	2,63%	%-0,12
2011	13,80%	19,90%	12,26%	-0,78%	%15,86
2012	-8,15%	-6,48%	-5,42%	8,03%	%7,39
2013	10,33%	10,87%	25,62%	13,32%	%18,61
2014	17,31%	16,75%	1,99%	9,07%	%14,10
2015	-4,95%	-9,09%	-10,44%	10,45%	%0,35
2016	17,25%	7,30%	6,36%	32,79%	%19,71
2017	-3,91%	12,19%	29,17%	16,13%	%22,87
2018	8,60%	20,93%	6,56%	31,04%	%20,33
2019	-1,05%	5,23%	13,32%	63,65%	%4,21

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 4'te AB üyesi olmayan Balkan Ülkelerine ihracat rakamlarının artış hızı 1996-2019 yılları itibariyle oransal olarak gösterilmektedir. Bu ülkelerle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle birlikte ihracat artış hızı eksi rakamlar gösterse de daha çok artış yönünde bir eğilim ortaya koymaktadır. 2008 yılının son aylarında ve 2011 yılında ortaya çıkan Ekonomik

Kriz, dünyada birçok ülkeyi etkilemiştir. Yaşanan daralmadan dolayı tabloda görüldüğü üzere 2008'den sonraki birkaç yılda ihracat azalışları olmuştur. Genel itibariyle 2019 yılına kadar bakıldığında bir artış ivmesinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5: *Türkiye'nin STA Yapmadığı ve AB Üyesi Olmayan Ünelere İhracat Rakamlarının Artış Hızı*

Yıllar	Ukrayna	Belarus
1996	-	-
1997	20,49%	4,37%
1998	7,74%	-46,67%
1999	-21,75%	-1,66%
2000	26,87%	-12,51%
2001	-22,81%	-39,19%
2002	30,82%	88,89%
2003	34,35%	42,52%
2004	88,46%	43,20%
2005	5,65%	10,36%
2006	15,39%	-2,28%
2007	47,73%	75,64%
2008	35,12%	51,09%
2009	-48,31%	-30,68%
2010	21,42%	84,68%
2011	25,55%	18,47%
2012	-8,68%	3,83%
2013	4,86%	1,96%
2014	-6,76%	-23,66%
2015	-18,08%	48,23%
2016	-26,22%	-53,78%
2017	13,08%	81,70%
2018	-6,21%	-8,49%
2019	-1,03%	-2,13%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 5'te Türkiye'nin STA yapmadığı ve AB üyesi olmayan aynı zamanda AB'ye en yakın konumda bulunan iki ülke, yani Ukrayna ve Belarus'a yapılan ihracat rakamlarının artış hızı 1996-2019 yılları itibariyle oransal olarak görülmektedir. Bu süreç itibariyle çalışma kapsamında yer alan ülkelere yapılan ihracatta ortalama artış hızına bakıldığında; Makedonya ile %8,81; Bosna-Hersek ile %21; Arnavutluk ile %11,60; Karadağ ile %33,95 ve Sırbistan ile %20,56 oranında ihracatta ortalama artış gerçekleşmiştir. Türkiye'nin STA yapmadığı ve AB üyesi olmayan aynı zamanda AB'ye en yakın konumda bulunan Ukrayna ve Belarus'a yapılan ihracatta ortalama artış hızı ise aynı dönem için Ukrayna ile %13,38 ve Belarus ile %25,82 oranlarında olmuştur.

Tablo 6: STA Sonrası Türkiye'nin AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerine Yaptığı İhracat Rakamlarındaki Toplam Artış

Ülkeler	Dönem	İhracattaki Toplam Artış
Makedonya	2000-2019	279,39%
Bosna-Hersek	2003-2019	617,05%
Arnavutluk	2008-2019	59,37%
Karadağ	2010-2019	383,87%
Sırbistan	2010-2019	211,68%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 6, serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'nin AB üyesi olmayan Balkan Ülkelerine yaptığı ihracat rakamlarındaki toplam artışı göstermektedir. Anlaşma sonrasında Makedonya ile 19 yılda %279,39; Bosna-Hersek ile 16 yılda %617,05; Arnavutluk ile 11 yılda %59,37; Karadağ ile 9 yılda %383,87 ve Sırbistan ile 9 yılda %211,68 oranında toplam ihracatın yükseldiği görülmektedir.

Tablo 7: *AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerinden İthalat Rakamları/Bin \$ (1996-2019)*

Yıllar	Makedonya	Bosna-Hersek	Arnavutluk	Karadağ	Sırbistan
1996	31.714	2.485	9.192	0	29.423
1997	30.217	1.295	3.379	0	27.040
1998	13.237	5.298	2.845	0	25.940
1999	7.878	16.222	1.384	0	25.967
2000	10.470	7.497	2.795	0	47.407
2001	9.115	4.926	3.615	0	7.484
2002	14.914	6.317	3.973	0	11.146
2003	27.342	8.343	4.578	0	29.988
2004	51.935	11.476	15.529	0	87.405
2005	52.080	15.399	16.237	0	96.719
2006	55.945	9.379	12.571	762	49.081
2007	55.818	21.469	23.842	157	70.703
2008	29.713	24.545	36.697	1.339	61.705
2009	39.879	52.059	4.694	5.845	55.897
2010	52.399	72.328	86.859	6.214	109.524
2011	91.963	90.252	125.916	14.588	213.301
2012	103.224	111.649	98.989	17.936	205.538
2013	84.908	141.369	83.819	11.638	257.596
2014	83.282	185.700	100.340	7.127	329.970
2015	82.840	258.868	53.886	7.779	307.623
2016	80.770	278.454	19.406	23.329	365.629
2017	101.327	267.618	25.266	23.916	492.824
2018	119.147	239.265	23.871	14.334	393.554
2019	107.585	193.610	22.276	12.912	437.522

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye'nin AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerine yaptığı ithalat rakamları 1996-2019 yılları itibarıyla Tablo 7'de verilmiştir. 24 yıllık dönem incelendiğinde, Türkiye'nin AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerine yaptığı ithalat rakamlarının yıllara göre artış ve azalış gösterdiği, toplamında artış gösterdiği görülmektedir. 2019 yılına gelindiğinde, 1996 yılına göre Makedonya'dan ithalat %239,24; Bosna-Hersek'den ithalat %7692,21; Arnavutluk'tan ithalat %142,35; Karadağ'dan ithalat (2006 yılından beri) %1594,82 ve Sırbistan'dan ithalat %1387,01 oranında artış göstermiştir.

Tablo 8: AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerinden İthalatın Toplam İthalat İçerisindeki Payı

	Toplam İthalat/Bin \$	AB Üyesi Olmayan STA İmzalanan Balkan Ülkelerinden Toplam İthalat/Bin \$	AB Üyesi Olmayan STA İmzalanan Balkan Ülkelerinin Toplam İthalattaki Payı
1996	43.626.642	72.813	0,17%
1997	48.558.721	61.931	0,13%
1998	45.921.392	47.320	0,10%
1999	40.671.272	51.450	0,13%
2000	54.502.821	68.168	0,13%
2001	41.399.083	25.140	0,06%
2002	51.553.797	36.350	0,07%
2003	69.339.692	70.251	0,10%
2004	97.539.766	166.345	0,17%
2005	116.774.151	180.435	0,15%
2006	139.576.174	127.738	0,09%
2007	170.062.715	171.990	0,10%
2008	201.963.574	153.998	0,08%
2009	140.928.421	158.374	0,11%
2010	185.544.332	327.325	0,18%
2011	240.841.676	536.020	0,22%
2012	236.545.141	537.335	0,23%
2013	260.822.803	579.330	0,22%
2014	251.142.429	706.420	0,28%
2015	213.619.211	710.996	0,33%
2016	202.189.242	767.587	0,38%
2017	238.715.128	910.952	0,38%
2018	231.152.483	790.172	0,34%
2019	210.343.465	773.905	0,37%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye'nin toplam ithalatında AB üyesi olmayan STA imzaladığı Balkan ülkelerinden yaptığı ithalatın payı 1996-2019 yılları itibarıyla Tablo 8'de verilmiştir. 24 yıllık dönem içerisinde bu ülkelerin Türkiye'nin toplam ithalatındaki paylarının %0,06 ile %0,38 arasında değişiklik

gösterdiği görülmektedir. Bu beş ülkeden yapılan toplam ithalatın 24 yılda %962,87 oranında arttığı görülmektedir. Bu süre içerisinde Türkiye'nin toplam ithalatının %382,14 oranında yükseldiği ve bu beş ülkeden yapılan ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatından üç katına yakın artış gösterdiği dikkati çekmektedir.

Tablo 9: Türkiye'nin AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerinden İthalat Rakamlarının Artış Hızı

Yıllar	Makedonya	Bosna-Hersek	Arnavutluk	Karadağ	Sırbistan
1996	-	-	-	-	-
1997	-4,72%	-47,87%	-63,24%	0	-8,10%
1998	-56,19%	309,03%	-15,80%	0	-4,07%
1999	-40,49%	206,20%	-51,36%	0	0,10%
2000	32,91%	-53,78%	101,97%	0	82,57%
2001	-12,94%	-34,29%	29,35%	0	-84,21%
2002	63,62%	28,24%	9,90%	0	48,93%
2003	83,33%	32,06%	15,24%	0	169,04%
2004	89,95%	37,55%	239,18%	0	191,47%
2005	0,28%	34,19%	4,56%	0	10,66%
2006	7,42%	-39,09%	-22,58%	0	-49,25%
2007	-0,23%	128,90%	89,66%	-79,44%	44,05%
2008	-46,77%	14,33%	53,91%	754,39%	-12,73%
2009	34,22%	112,09%	-87,21%	336,69%	-9,41%
2010	31,40%	38,94%	1750,39%	6,30%	95,94%
2011	75,51%	24,78%	44,97%	134,76%	94,75%
2012	12,24%	23,71%	-21,38%	22,95%	-3,64%
2013	-17,74%	26,62%	-15,33%	-35,11%	25,33%
2014	-1,91%	31,36%	19,71%	-38,76%	28,10%
2015	-0,53%	39,40%	-46,30%	9,15%	-6,77%
2016	-2,50%	7,57%	-63,99%	199,89%	18,86%
2017	25,45%	-3,89%	30,20%	2,52%	34,79%
2018	17,59%	-10,59%	-5,52%	-40,06%	-20,14%
2019	-9,70%	-19,08%	-6,68%	-9,92%	11,17%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 9'da AB üyesi olmayan Balkan Ülkelerinden yapılan ithalat rakamlarının artış hızı 1996-2019 yılları itibariyle oransal olarak gösterilmektedir. Bu ülkelerle imzalanan serbest ticaret

anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle birlikte ithalat artış hızı eksi rakamlar gösterse de daha çok artış yönünde bir eğilim ortaya koymaktadır. 2008 yılının son aylarında ve 2011 yılında ortaya çıkan Ekonomik Kriz, dünyada birçok ülkeyi etkilemiştir. Tabloda görüldüğü üzere 2008'den sonraki yıllarda ihracatta görülen azalışlara nazaran ithalattaki azalışlar daha düşük oranlarda olmuştur. Genel itibariyle bu beş ülkeden yapılan ithalatın artış ivmesine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 10: *Türkiye'nin STA Yapmadığı ve AB Üyesi Olmayan Ünelere İthalat Rakamlarının Artış Hızı*

Yıllar	Ukrayna	Belarus
1996	-	-
1997	25,98%	-13,43%
1998	-18,61%	-11,69%
1999	-17,68%	-39,17%
2000	14,30%	155,93%
2001	12,03%	70,32%
2002	8,33%	0,09%
2003	42,04%	-2,60%
2004	29,41%	25,69%
2005	42,58%	102,30%
2006	36,58%	30,21%
2007	32,09%	47,97%
2008	47,70%	51,52%
2009	-54,07%	-18,00%
2010	25,44%	56,50%
2011	37,24%	24,76%
2012	5,75%	13,62%
2013	19,68%	14,67%
2014	-21,01%	-10,19%
2015	-35,16%	-24,65%
2016	11,76%	74,29%
2017	6,99%	18,04%
2018	9,35%	4,09%
2019	47,09%	23,65%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 10’da Türkiye’nin STA yapmadığı ve AB üyesi olmayan aynı zamanda AB’ye en yakın konumda bulunan Ukrayna ve Belarus’tan yapılan ithalat rakamlarının artış hızı 1996-2019 yılları itibariyle oransal olarak görülmektedir. Bu süreç itibariyle çalışma kapsamında yer alan ülkelerden yapılan ithalatta ortalama artış hızına bakıldığında; Makedonya’dan %12,18; Bosna-Hersek’ten %38,54; Arnavutluk’tan %86,51; Karadağ’dan %97,18 ve Sırbistan’tan %28,58 oranında ithalatta ortalama artış gerçekleşmiştir. Türkiye’nin STA yapmadığı ve AB üyesi olmayan aynı zamanda AB’ye en yakın konumda bulunan Ukrayna ve Belarus’tan yapılan ithalatta ortalama hızı ise aynı dönem için Ukrayna ile %9,46 ve Belarus ile %14,52 oranlarında olmuştur.

Tablo 11: *STA Sonrası Türkiye’nin AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkelerinden Yaptığı İthalat Rakamlarındaki Toplam Artış*

Ülkeler	Dönem	İthalattaki Toplam Artış
Makedonya	2000-2019	927,56%
Bosna-Hersek	2003-2019	2220,70%
Arnavutluk	2008-2019	-39,30%
Karadağ	2010-2019	107,79%
Sırbistan	2010-2019	299,48%

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 11, serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye’nin AB üyesi olmayan Balkan Ülkelerinden yaptığı ithalat rakamlarındaki toplam artışı göstermektedir. Anlaşma sonrasında Makedonya’dan 19 yılda %927,56; Bosna-Hersek’ten 16 yılda %2220,70; Karadağ’dan 9 yılda %107,79 ve Sırbistan’dan 9 yılda %299,48 oranında toplam ithalatın yükseldiği görülmektedir. Sadece Arnavutluk’tan 11 yılda yapılan ithalat %39,30 oranında düşüş göstermiştir.

Tablo 12: AB Üyesi Olmayan Balkan Ülkeleriyle Dış Ticaret Dengesi/Bin \$ (1996-2019)

Yıllar	Makedonya	Bosna-Hersek	Arnavutluk	Karadağ	Sırbistan
1996	42.537	19.988	44.687	0	-6.485
1997	47.176	30.576	37.724	0	15.798
1998	54.953	32.779	41.967	0	26.660
1999	85.792	23.670	64.283	0	34.689
2000	97.295	19.374	58.510	0	51.276
2001	80.701	22.659	69.590	0	73.878
2002	86.403	36.946	75.788	0	110.905
2003	95.373	54.885	109.848	0	154.688
2004	97.395	88.463	145.500	0	124.539
2005	110.395	112.818	174.903	0	161.161
2006	116.811	141.483	201.670	6.991	229.703
2007	215.926	423.704	270.665	19.704	404.393
2008	266.459	547.804	269.040	47.155	396.397
2009	243.585	174.508	268.416	20.638	250.572
2010	210.222	151.971	154.207	20.965	196.591
2011	206.898	178.689	144.715	12.379	141.369
2012	171.273	139.875	156.961	11.196	175.332
2013	217.932	137.492	237.700	21.374	194.169
2014	271.980	139.865	227.579	28.878	185.480
2015	254.851	37.095	239.807	31.988	209.649
2016	315.169	39.114	292.965	29.480	253.608
2017	279.134	88.649	378.230	37.411	268.062
2018	294.034	191.562	406.090	66.029	522.047
2019	301.260	259.760	464.963	118.600	516.586

Kaynak: TÜİK, 2020 (Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Tablo 12’de 1996-2019 yılları itibariyle Türkiye ile AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri arasındaki dış ticaret dengesine yer verilmiştir. 24 yıllık süreç içerisinde dengenin her zaman Türkiye lehine artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye’nin bu 5 ülkeyle toplam dış ticaret dengesi 2019 yılına gelindiğinde %1549,17 oranında Türkiye lehine artış gösterirken; Makedonya ile %608,22;

Bosna-Hersek ile %1199,57; Arnavutluk ile %940,49; Karadağ ile %1596,57 ve Sırbistan ile %8065,41 oranında artmıştır. Serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girdiği tarihler baz alındığında; Makedonya ile 2000 yılından beri %209,64; Bosna-Hersek ile 2003 yılından beri %373,28; Arnavutluk ile 2008 yılından beri %72,82; Karadağ ile 2010 yılından beri %465,70 ve Sırbistan ile 2010 yılından beri %162,77 oranında artış olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

AB üyesi olmayan Balkan Ülkeleri ile Türkiye arasında imzalanan Serbest ticaret anlaşmalarının dış ticaret verileri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, anlaşma sonrasında hem ihracatın hem ithalatın önemli oranda arttığı söylenebilmektedir. Çalışmaya dahil edilen beş ülke (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan), Türkiye'ye coğrafi olarak yakın olan ve ciddi anlamda ticari ilişkilerinin olduğu ülkelerdendir. Ayrıca bu ülkeler uluslararası ticaret alanında dünyaya açılmayı ana politika olarak belirlemişlerdir.

İhracat ve ithalat açısından malın üretim maliyetinin yanında ulaşım maliyetlerinin de toplam maliyet içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu söylemek mümkündür ve literatürde bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda sadece iki ülke arasındaki mesafeye bakmak yanlış olmaktadır. Bunun yanında ulaşım ve teknoloji altyapısı ve kalitesi de uluslararası ticaretteki ulaşım maliyetini etkilemektedir. Bir malı diğer ülkeye en kısa sürede, en düşük maliyetle, en kaliteli, en uygun şekillerde ulaştırmak ülkeyi dünya ticaretinde rekabetçi konuma getirmektedir. Çalışmada yer alan AB üyesi olmayan beş Balkan ülkesinin aynı bölgede olması, Türkiye'nin ihracatı ve yatırımları açısından da kolaylık sağlamaktadır. Yeniden yapılanma süreci içerisinde olan bu ülkelerde hem ihracat hem de ithalat prosedürleri en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın konusu olan Serbest Ticaret Anlaşmalarından sonra bazı AB üyesi olmayan Balkan ülkelerinde hem ihracat hem ithalatta daha fazla artışlar olduğu görülmektedir. Baz alınan yıl ile Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihe yıl sayısı öncesi ve sonrasında eşit olarak bakıldığında oranlar görülmektedir. Makedonya ile yapılan STA öncesinde 1996-2000 yılları arasında ihracat %45,14 artarken, STA sonrasında 2000-2004 yılları arasında %38,57 oranında artış göstermiştir. Bosna-Hersek ile yapılan STA öncesinde 1996-2003 yılları arasında ihracat %181,35 artarken, STA sonrasında 2003-2010 yılları arasında %254,75 oranında artış göstermiştir. Arnavutluk ile yapılan STA öncesinde 1996-2008 yılları arasında ihracat %467,45 artarken, STA sonrasında 2008-2019 yılları arasında %59,37 oranında artış göstermiştir. Karadağ ile Türkiye ticareti öncesinde Sırbistan-Karadağ olarak devam etse de, asıl ticari ilişki 2006 yılında Karadağ olduktan sonra başlamıştır. Bu bakımdan yapılan STA 2006 yılı baz alınarak değerlendirilmektedir. STA öncesinde 2006-2010 yılları arasında ihracat %250,59 artarken, STA sonrasında 2010-2014 yılları arasında %32,47 oranında artış göstermiştir. Sırbistan ile yapılan STA öncesinde 2001-2010 yılları arasında ihracat %276,24 artarken, STA sonrasında 2010-2019 yılları arasında %211,68 oranında artış göstermiştir. 2006 yılına kadar Karadağ nüfusunun da Sırbistan içinde sayıldığını varsayarsak, 2006 yılı baz alındığında STA öncesi 2006-2010 yılları arasında ihracatta %9,80 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda STA sonrasında 2010-2014 yılları arasında Sırbistan'a ihracat %68,38 oranında artmıştır.

Aynı bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Makedonya ile yapılan STA öncesinde 1996-2000 yılları arasında ithalat %66,99 azalırken, STA sonrasında 2000-2004 yılları arasında %396,04 oranında artış göstermiştir. Bosna-Hersek ile yapılan STA öncesinde 1996-2003 yılları arasında ithalat %235,77 artarken, STA sonrasında 2003-2010 yılları arasında %766,96 oranında artış göstermiştir. Arnavutluk ile yapılan STA öncesinde 1996-2008 yılları arasında ithalat %299,23 artarken, STA sonrasında 2008-2019 yılları arasında %39,30 oranında azalmıştır. Karadağ ile STA öncesinde 2006-2010 yılları arasında ithalat %715,63 artarken, STA sonrasında 2010-2014 yılları arasında %14,70 oranında artış göstermiştir. Sırbistan ile yapılan STA öncesinde 2001-2010 yılları arasında ithalat %1363,37 artarken, STA sonrasında 2010-2019 yılları arasında %299,48 oranında

artış göstermiştir. 2006 yılına kadar Karadağ nüfusunun da Sırbistan içinde sayıldığını varsayarsak, 2006 yılı baz alındığında STA öncesi 2006-2010 yılları arasında ithalatta %123,15 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda STA sonrasında 2010-2014 yılları arasında Sırbistan'a ithalat %201,28 oranında artmıştır.

Ayrıca genel itibariyle çalışma kapsamında yer alan ülkelerle ilgili 1996-2019 yılları itibariyle, yani toplam 24 yıl baz alınarak Türkiye'den ihracat ve Türkiye'ye ithalat durumlarına bakıldığında; bu ülkelere yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatından iki kata yakın artış gösterdiği ve bu ülkelere yapılan ithalatın Türkiye'nin toplam ithalatından üç kata yakın artış göstermektedir. Dolayısıyla bu süre içerisinde ilgili ülkelere yapılan ithalatın ilgili ülkelere yapılan ihracattan daha yüksek oranda arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamına giren ülkelerin Türkiye'nin STA yapmadığı, AB üyesi olmayan ve aynı zamanda AB bölgesi yakın konumda yer alan Ukrayna ve Belarus ile yapılan STA'nın verimliliği açısından 1996-2019 dönemi itibariyle ihracat ve ithalat ortalama artış hızlarının karşılaştırılması yapılmıştır. İhracat açısından Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'ın ihracat ortalama artış hızının Ukrayna'nın ihracat ortalama artış hızından daha yüksek gerçekleşmiştir. Belarus ile değerlendirildiğinde sadece Karadağ'ın ihracat ortalama artış hızı daha yüksek bulunmuştur. İthalat açısından çalışmanın kapsamını oluşturan ülkelere ithalatta ortalama artış hızı Ukrayna'dan ithalatta ortalama artış hızından daha yüksek gerçekleşmiştir. Belarus ile değerlendirildiğinde Bosna-Hersek, Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan'dan ithalatta ortalama artış hızı daha yüksek bulunmuştur.

Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları yapması uluslararası pazarlara ulaşmada kolaylık sağlayarak, ABD ve AB gibi pazarlardan farklı yerlerde de ürün sunmasına imkan sağlamaktadır. Ülkeler arasında ticari ilişkilerin yanında siyasi ilişkilerin de güçlenmesini sağlamaktadır. Yerel üreticilerinin hammadde temin etme yelpazesini genişletmekte ve pazar payını genişleterek rekabet edebilirliğini arttırmaktadır.

Kaynakça

- Altundal, V. ve Somuncu, K. (2016). Bölgesel ticaret anlaşmaları ve Türkiye'nin dış ticaret açığı sorunu. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 2 (2), 119-149.
- Ateş, E., ve Seymen, A. D. (2019). Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları: iki yanlı sektörel bir analiz ve dış ticaret politikası açısından bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 27 (42), 255-282.
- Bozkurt, O. (2017). Vaka çalışması: Türkiye-Ürdün serbest ticaret anlaşması ve ikili ticarete etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 613-630.
- Doğan, A. ve Uzun, A. (2014). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Eren, T.M. (2013). Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarının dış ticaretine etkileri ve sorunlar. *Maliye ve Finans Yazıları*, 98, 28-47.
- Gürlesel, C.F. ve Alkin, K. (2010). Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin de dahil edilmesi. *Avrupa Birliği Araştırmaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-18, s. 1-104.
- Hekim Yılmaz, D. (2020). Bölgesel ticaret anlaşmaları (BTA)'nın gelişimi ve derin ticaret anlaşmaları: Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları (STA) açısından bir analiz. *TESAM Akademi Dergisi*, 7(1), 39-64.

- İncenacar T. ve Koç Konu, A. (2018). Türkiye'nin dış ticareti üzerinde serbest ticaret anlaşmalarının etkileri. *IV. International Caucasus-Central Asia foreign trade and logistics congress proceeding book, UKODLK*, September, 7-8, Didim/AYDIN, 1060-1072.
- Kalaycı, C. (2017). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri: açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3 (2), 133-147.
- Koçtürk, M. ve Kocaefe, A. (2014). Serbest ticaret anlaşmalarının Türk dış ticareti üzerine etkileri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20 (2), 65-77.
- Lim, E.S. and Breuer, J.B. (2019). Free trade agreements and market integration: evidence from South Korea. *Journal of International Money and Finance*, 90, 241-256.
- Pınar, Ö., Boran, Ş. ve Sevilmiş, G. (2013). Küreselleşme sürecinde yükselen aktör: serbest ticaret anlaşmaları ve Türkiye. *İzmir Ticaret Odası Ar-Ge Bülteni*, Mart 2013, 3-9.
- Urata, S. (2002). Globalization and the growth in free trade agreements. *Asia-Pacific Review*, Vol.9, No.1, 20-32.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021), <<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar>>, 08.03.2021.
- TÜİK (2020), <<http://www.tuik.gov.tr>>, 09.07.2020
- Türkcan, K. ve Pişkin, E. (2014). Ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin ihracat dinamiğine etkisi: yaygın ve yoğun ticaret. *Turkish Economic Association, Discussion Paper*, No. 2014/10, 2-37.
- WTO (2020), <<https://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>>, 15.08.2020